

הוצאת החכמה

אוצר החכמה

פאות, או סימנים או "זנאניר"

מאת
יוסף קאפח

פאות

נאמר בתורה: "לא תקיפו פאת ראשכם, ולא תשחית את פאת זקנך" [ויקרא יט, כט]. ותנן נמי במתני' המקיף פאת ראשו והמשחית זקנו [מכות פרק ג, ה]. ואע"פ שהמשנה דייקה לכתוב כלשון המקרא, היינו בפאות הראש לשון הקפה, ובפאות הזקן לשון השחתה. וכמה מן הראשונים הבחינו ביניהם אליבא דהלכתא, דעל פאות הזקן אינו חייב מלקות מן התורה אלא על השחתה בתער, אבל על פאות הראש אפלו גזון שלא בתער חייב מלקות מן התורה. הרי הרמב"ם לא הבחין ביניהם ולא חילק, וכך כתב בהלכות עבודה זרה פי"ב הל' ו, בפאות הראש "לא נאסר אלא השחתה בתער". וכעין שכתב בפאתי הזקן "ואינו חייב עד שיגלחנו בתער". ובשניהם כלומר פאות הראש ופאות הזקן תלה טעם האסור במנהג עובדי עבודה זרה, בפאות הראש כתב "אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושין עובדי עבודה זרה". ובפאתי הזקן כתב "דרך כהני עבודה זרה להשחית זקנם, לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן".

כיוצא בזה כתב בספר המצוות לאוין מג "ואמרו הקפת כל הראש שמה הקפה, שלא תאמר שתכלית האסור הוא גלוח הצדעים והנחת שאר השער כדרך שעושים כומרי עבודה זרה, אבל אם גילח הכל אין בכך התרמות להם, לפיכך השמיענו שאסור לגלח הצדע בשום פנים לא לברו ולא עם כל הראש". וכך כתב גם בפאות הזקן שם לאוין מד, וז"ל הרי זו ראייה ברורה שתנא קמא סובר שהן חמשה לאוין, וכך היא ההלכה. וגם זה היה דרך כומרי עבודה זרה כפי שהוא מפורסם היום מעדיי נזירי האירופים שהם מגלחים את זקנם" וכו' ע"ש. וכך כתב גם בספר מורה הנבוכים חלק ג, פרק לז "וכבר בארנו בחבורנו הגדול [משנה תורה] כי גלוח פאת הראש ופאת הזקן נאסר בגלל היותו עדי כומרי עבודה זרה" וכו' ע"ש.

לפיכך נהגו בתימן מקדם קדמתה לגדל פאות הראש ולהניחם ארוכים ולסלסלם. אע"פ שהרמב"ם כתב בהשובה, הוצ' "מקיצי נרדמים" סי' רמד, וז"ל ומותר לו ללקט כל הפאות במספרים, וכך אנו עושים תמיד כלומר שאנו לוקטים פאתי הראש במספרים, לפי שלא נאסר אלא השחתה של תער. ולא נצטוינו לגדל [שער] הצדעים כפי שמרמה ההמון. אלא הנזיר הוא אשר נצטוו לגדל השער, ולפיכך אם גילח ביטל מצות עשה ועבר על

מצות לא תעשה. ואין הדבר כן בפאות, אלא היא מצות לא תעשה בלבד, לפיכך אין חובה לגדלם, אלא נאסרה ההשחתה בלבד. ע"כ. בכל אופן הרמב"ם רי"ק בלשונו, אע"פ שכתב שמן התורה לא נאסר הלא השחתה בתער, נראה מדבריו כי מדרבנן במספרים כעין תער אסור. שהרי כתב בהלכות עבודה זרה פרק יב הל' ז, ואם גילח זקנו במספרים פטור. משמע אבל אסור, אע"פ שכבר כתב "לא נאסר אלא השחתה בתער", ולקמן כתב "ומותר ללקט הפאות במספרים". אך מרן הכס"מ כנראה לא רק כאן יפה בדברי רבנו, וכתב כי כוונת רבנו פטור ומותר. ולא היא, כי רבנו מה שכתב מותר הוא רק ללקט הפאות במספרים, אבל גלוח לעולם אסור, אם בתער אסור מן התורה ולוקה, ואם במספרים כעין תער אסור מדרבנן, ויתכן שאף חייב מכת מדרות. וכך רי"ק בלשונו בתשובה הנ"ל שכתב בהתר ובמנהג "יאכר" ותרגמתי יאכר" כפי שהוא כלומר הרמב"ם תרגם במשנה תורה "ללקט". אבל גלוח הוא כותב "יחלק". ועל זה כבר העירותי גם במשנה תורה מהדורותי, גם בספר "הדרת פנים זקן" שיצא לאור בארה"ב.

סימנים

אע"פ שבתורה שבכתב ושבעל פה הם נקראים "פאות", הרי בתימן קראו אותם "סימנים" כלומר שאלה הם סימני יהדותם. ואלה הם סימני ההכר שלהם שהם יהודים, שהם זרע ברך ה', להבדילם מגויי הארץ, וכל שאין לו "סימנים" מסתמא אינו יהודי. וכבר היה מעשה ביהודי תלמידי חכמים, חריף וממולח, שעבר ברובע הערבים בורכו לעבודתו ונתקל בדרך בקבוצה גדולה של בחורים ונערים מוסלמים מתגרים בכלב עלוב ומכים אותו. ואחר המתקהלים סביב הכלב רצה ללעוג ליהודי העובר, וקרא ליהודי כדרכם וכעלילותם, ואמר לו "בא וראה מכים את אחיך". היהודי הבין את הלעג, אך התתמם ופנה לראות בהתאם לקריאה, ראה והפטיר "מא בה מעה זנאנר", אין לו פאות, כלומר אינו אחי, אינו יהודי. ואז בערה התבערה, הפרחחים טענו כי היהודי אמר שהכלב הוא מוסלם, ותבעוה למשפט, אך השופט היה נבון פקח, לאחר ששמע את הקובלנא פסק, שאין בדברי היהודי שום עלבון לאסלאם, הוא רק אמר שאינו יהודי, ויתכן שהוא נוצרי או בן דת אחרת. ובכך פטר את היהודי מכל אשמה.

המנהג בתימן היה לסלסל את הפאות ולגלגלן "לולבו" כדי שיהיו כמו קפיץ הנקרא "לולאב", כלומר שיהיו כשפופרת, הגלגול נעשה באצבע הגדולה כלומר הארוכה "אמה", כדי שיהיו מעוגלים מסודרים ונאים, ולא יהיו מפוררים "משעפל". והיו מורחים אותם בשמן כדי שיבריקו, בפרט לאחר הרחיצה. גם בכל יום לאחר רחיצת הפנים שחרית. כל אדם "לולב" סימניו כדי שהתלמידים ילכו לבית הספר כשהם מסודרים. ואם במקרה נתקלקלה ונתפרקה שזירתם באמצע היום, נוהגים היו הנערים להרטיב את היד ברוק מפיהם ולגלגל את הפאות. והואיל ואלה סימני יהדות נוהגים היו להשבע בהם לקיים כל דבר, וכך היה הנוהג, אדם רוצה לאמת את דבריו, מחזיק הוא בפאת ראשו כלומר בידו הימנית ובסימני הימני ואומר "דת משה" ונושק את הסימן, וזו היתה שבועה חמורה בין הנערים והילדים לאמת כל דבר.

הואיל ומורחים ומושחים אותם בשמן, על הרוב "צליט תרתר" שמן חרדל, שהוא

שמן יותר משמן שומשמן, והואיל והיו ארוכים ומסתלסלים עד החזה, היו הבגדים מתלכלכים בהן "ידרכנין", היו מקצת רבנים נוהגים למדוד ארכן עד הסנטר, ולקצוץ את העורף. והיו מקצת רבנים שאסרו אפלו לקוץ מהן כל שהוא אף במספרים וכרעת אותם פוסקים שהבחינו בין פאות הראש לפאות הזקן, והחמירו בפאות הראש שנאמר בהם "לא תקיפו" ולא נאמרה בהם השחתה. ואותם הרבנים שהתירו לקוצן סמכו ונשענו על פסקו של הרמב"ם, והיו כמה מלמדים שהקפידו על התלמידים שלא לקוצן כגון ר' יחיא נסים, אך היו התלמידים מערימין עליו וקוצצים מהן כל שבוע מעט שלא ירגיש, אך היו מאותם המורים שאסרו שהבחינו בכך, כי קצות הפאות שאינו קצוץ אין השער שוה, אלא יש בו ארוכות וקצרות, מה שאין כן הקצוץ שקצותיו אחידים. אך היו מורים שהתירו לנערים לקוצן לכתחלה, כגון ר' שלמה מגארי ועוד, כדי לשמור על נקיות הבגדים. והיו מורים שלא שמו לב לכך ולא העירו מאומה.

נראין הדברים כי המנהג לגדל את פאות הראש ולסלסלן מנהג עתיק יומין הוא. ואבותינו המשיכו בתימן כפי שראו בארץ ישראל בזמן המקדש, כי מסורת בידינו שאבותינו גלו לתימן בסוף ימי הבית הראשון כאשר שמעו נבואת ירמיה על החרבן הממשמש ובא, עמדו וגלו מרצון, תחלה לסביבה קרובה, ומאוחר יותר לפנים תימן. כן נראין הדברים כי ישראל כולל גם כהנים ולוים נהגו לגדל את הפאות ולסלסלן עוד בזמן שעבודת בית המקדש כתקנה, וכך למדנו במסכת זבחים [כו, א] שצריך הכהן העובר במקדש להיות כולו בעזרה בשעת עבודה, וכך פסק הרמב"ם בהלכות פסולי המוקדשין פרק א הלכה [ז] (יב) הכנים [הכהן] ירו וקבלו [את הרם] קבלתו פסולה. אפלו הכנים ראשו ורובו, אפלו היה העובר כולו בפנים וציצתו בחוץ עבודתו פסולה, ע"ש. ושם במשנה תורה מהדורתי אות ח כתבתי, האי ציצתו או ציציתו, פשיטא ציצית שער ראשו, וכמו שכתב רש"י, (שם) והיכי דמי, אם בגידל כל שער ראשו הרי הוא במיתה כמו שכתב רבנו בהלכות ביאת המקדש פ"א הל' ת. וכבר קבעו חז"ל זמן שיהא האדם פרוע ראש ויהיה פסול לעבודה שלשים יום [וידוע כי שער האיש אינו גדל מהר כשער האשה] ועד כדי שיהיה הוא בפנים וציצתו מבחוץ, צריך לכך לא רק כמה חרשים אלא כמה שנים, לפיכך נראה כי ציצתו או ציציתו אינן אלא פאות הראש. ומכאן שהיה מנהג אבותינו בזמן הבית לגדל פאות הראש ולסלסלן, וכפי שהיה מנהגינו בתימן, [וכך באו עולי תימן לארץ בטרם פגעה בהם מרת המשחיתים, והיה תחלתו באונס כידוע וסופו ברצון]. וכפי שער היום נוהגים כמה מעדות האשכנזים, בכל אופן מנהג ישראל תורה היא, ושרשים לה במעבה תורת ישראל ומנהגיהם וכו' ע"ש.

"זנאניר"

הערבים כפי שמנהגם ללעוג לכל מנהגי ישראל פרט המקורשים לנו, ונהגו לכנות את הפאות "זנאניר" רבוי "זנאר" כלומר האבנט, לומר שאין זה אלא חבל קשירה, וברור כי היהודים לא שמו לב ללעגם ולא התחשבו בהם, כיון שיסודתם בהררי קרש כדלעיל. פרט לרב אחר שלמד מלעג הגוים וכתב שכאילו הפאות הללו וסלסולם נוצרו מגזרת הגוים שרצו לקבוע ליהודי אות קלון, ואיני יודע היאך הגיע למסקנא זו, ושיער השערה שאין לה

שום יסוד. ואין לו על מה לסמוך. וכבר אמר רב אחר כי מה שהגוים לועגים לו או נתלים או תולים בתורתנו אין לנו להתחשב בהם, והיה מביא לדוגמה מה שנתלו הנוצרים בפסוק "הנה העלמה הרה ויולדת בן" [ישעיה ז, יד] האם על ידי סעותם וסלופי פירושיהם מחייב אותנו למחוק פסוק זה חלילה מן המקרא. וכך בהרבה מקראות שנתלו בהם הטועים או שתלו בהם שבושיהם. או שהיה מביא עוד לדוגמה מה שמקצת אשכנזים שינו את אחורי קשר של תפלין כדי שלא ייראה כצלב. ברם בתימן לא שעו להם ולא שמו אליהם לב והמשיכו לעשות את הקשר מרובע כפי שהראה הקב"ה למשה בסיני אף שאחורי הקשר נראה כצלב לא חשו לזרים. וכך ולשם כך ציירתי את קשר התפלין פנים ואחור. כדי להראות היאך היה קשר של תפלין אשר הראה הקב"ה למשה בסיני, ע"ש משנה תורה ספר אהבה עמ' שלז. ואין צורך למה שהתחכמו אחרים לסבך ולפתל את הקשר. לסיום הנני מצרף כאן שתי תמונות של שני כהנים משתי משפחות מסולסלי פאות, שהצטלמו סמוך לעלייתם ארצה בטרם דבקו בהם מנהגי הארץ, והם ר' שלמה הכהן עראקי נ"י, ור' שלום מגארי נ"י, ועל פאות הללו וכיוצא בהם אמרו בתלמוד הוא בפנים וציציתו בחוץ מהו. ותו לא מידי.

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית והדפס ישירות מן התכנה

סיני - קי"ח סיני עמוד מס: 49 הודפס ע"י אוצר החכמה